

pisanje kao postupak otkrivanja

(razgovor sa Jirgenom bekerom)

● Nača generacija se javila sredinom šezdesetih godina – bila je to neka vrsta postmoderne, stara pitanja su postavljena na nov, avangardan način, s namerom da se predoči sve ono što je već ranije rečeno i pokušano. Mislim da će tako biti i ubuduće, opet će se govoriti o krizi književnosti i svaki put će jedna nova generacija tu krizu doživljavati kao sopstvenu. No, objektivno, istorijski posmatrano, postoji jedna jedina, sveopšta kriza – ili krize uopšte nema. Ne znam. ●

Dozvolite da vam se najpre obratim kao pesniku: Šta za vas znači pisanje? Oslobođanje od nečega ili obavezivanje na nešto? Zbog čega pišete i dokle ćete pisati?

Pitanje o pisanju, o motivima pisanja, o razlozima pisanja – jeste, zapravo, pitanje od kojeg poezija živi. Bez tog pitanja ne bi bilo poezije. Književnost, poezija, samo njeno nastajanje pruža stalni odgovor na to. Ne postoji nikakva teorijska mogućnost da se definije stvarni razlog pisanja.

Odgovor je uvek individualan, smatram da svaki pisac ima svoj sopstveni odgovor na pitanje zbog čega piše, sve to mnoštvo pitanja o motivima pisanja, sve to mnoštvo odgovara stvara jedan poseban međudnos, jedan sasvim specifičan kontekst. Pogledamo li bolje, videćemo što je od ovih pitanja nastalo – nastala je, naime, poezija. U mom slučaju ne bih nikada rekao da je to obavezivanje na nešto, a ni oslobođanje od nečega. Svakako, oslobođaš se nečega kada pišeš. Preuzimaš neku vrstu odgovornosti, odgovornosti prema jeziku, prema ljudima koji se tim jezikom koriste. Pisanje je, zapravo, način života; način da se stvaraju iskustva, da se ta iskustva pretvore u reči. Pisanje jeste način da samog sebe predočiš, da shvatiš sopstveno postojanje. To je način da se opet krene u potragu, i nađe sve ono što je zaboravljeno, što je pokopano, izgubljeno. Pisanje kao neka vrsta arheologije, pisanje kao postupak otkrivanja, pisanje, napokon, i kao nastojanje da stvarnost u kojoj provodim život sebi i drugima učinim shvatljivom.

U Beogradu se trenutno prikazuje Formanov film o Mocartu, »Amadeus«, koji se, između ostalog, bavi odnosom osrednjeg umetnika – genijalnog umetnika – vlast. Genijalni umetnik strada, nalme, ne samo zbog zavisti osrednjeg umetnika, već i zbog svoje nesposobnosti da uspostavi uzajamno koristan jezik s dvorom. Šta mis-

lite o spomenutom trouglu, i o poznatoj potrebi pesnika da se masira kao dvorska luda kako bi opstao?

Ovo pitanje podrazumeva svakako i istorijsku ulogu umetnika. Umetnik je morao da igra mnoge uloge, na primer ulogu dvorske lude, ili kritičara – što je takođe jedna uloga, zatim ulogu interpretatora društva, istorije, upravo je pisac devetnaestog veka imao funkciju koju je danas već odavno preuzeo novinarstvo. Ili, on je bio u ulozi naučnika koji je imao zadatak da objasni tajnu čovekove duše. Mnoge funkcije, uloge koje je umetnik tokom istorije imao, već su davno zastarele, postale suvišne. Danas nam informacije iz naše okoline predočava novinar, informacije o ljudskoj psihici nam predočava psiholog, za pitanje društva nadležan je sociolog – i, pitam se, da li umetnik, odnosno pisac, danas uopšte ima neku funkciju, neku ulogu? Ne znam. Preostaje, međutim, još uvek izvestan i očigledan ostatak, ostatak koji se ne može tako lako objasniti, a koji se odnosi na ovu stvarnost i na ljudе koji u njoj žive. Taj ostatak se tiče fantazije, imaginacije, izgubljenih uspomena – čega tačno, to ne bih umeo da vam kažem. U svakom slučaju, ovaj ostatak jeste umetnost, a to je jedna mala oblast, jedno dosta ograničeno polje.

Sve je zauzeto, o svemu možeš govoriti, možeš dobiti informacije, sve se može objasniti. A time što je sve postalo objasnivo, sve je istovremeno postalo i nepregledno. U Nemačkoj se već odomačila jedna dosad nepoznata sintagma »Nova nepreglednost«, kao nov filozofski termin. Mislim da je to opet prilika za književnost, za poeziju, za umetnost – da se ono što se, svim informacijama, čitavoj nauci uprkos iznova spoznaje – da se to opet pronalazi, istražuje, ponovo definiše. Tu pre svega mislim jezik. Naš jezik koji svakog dana koristimo, još uvek je pun tajni, zagonetki. Mi koji pišemo moramo ovaj jezik ponovo otkriti, izmeniti, obogatiti ga svo-

jim iskustvima i dalje ga predati drugim ljudima koji ga takođe poznavaju i govore, ali koji možda nisu toliko senzibilni, možda nemaju dovoljno vremena da budu uvek senzibilni i na taj način sakupljaju nova iskustva. Dati drugim ljudima na korišćenje jedan noviji, iznutra i iz osnova rastavljen i zatim opet stvaralački sastavljen jezik, jezik koji je razumljiv – to bi, mislim, bila još jedna važna funkcija književnosti i poezije.

Ako otvorite novine, bilo koje na svetu, pročitaćete misao da situacija nikad nije bila ozbiljnija i da svetu preti samouništenje. Ostavili na stranu svu banalnu uopštenu i deklarativnu frazeologiju takvih izjava, a svesni činjenice da Ideja o propasti Zapada i smaku sveta nije od Juče, pitamo vas: Da li zelite smatrati da se duh oteo iz boce I, ako jeste, kada se to dogodilo?

Kad li se samo dogodilo? Bojim se da se to uvek iznova događa. Dokle god postoji ovaj i ovakav čovek, ovo i ovakvo čovečanstvo postojala je i nužnost da se ljudi razvijaju, da se brane od prirode, da pronalaze načine svoje odbrane, da se prehranjuju, i sve što bi tako nastalo bilo je istovremeno upereno i protiv drugih ljudi. Evo, ovo je moja oranica, od nje živim, tad dode neko i kaže, hoću i ja da živim, ovo je moja oranica, i eto razloga za konflikt, za borbu, za samouništenje čoveka. Prema tome, kraj čovečanstva počinje za mene samim početkom čovečanstva. Otkad su počeli da žive zajedno ljudi se zajedno bore i jedni druge ugrožavaju. U proteklim istorijskim epohama to je bilo relativno bezopasno; rat sekira ili topovima nije ostatku čovečanstva uskraćivao šansu da daže živi.

U međuvremenu smo dostigli sasvim novi stadijum: današnji stepen naoružanja je takav da bi rat značio kraj za sve. Tako bi glasila opšta i najjednostavnija definicija. Danas mi se čini da je kraj čovečanstva na pragu, da nemamo više nikakvih izgleda; a sutra mislim da je takvo razmišljanje glupost. Jer, čovek zna da taj rat ne bi bio samo poslednji, već istovremeno i kraj ove naše stvarnosti. A onda razmišljam ovako: pa, dobro, ako čovek nije, i neće da bude razuman, onda po svoj prilici nije bolje ni zasluzio – onda se jednostavno razvijao do svoje smrti, onda se, zapravo, radi o jednom prirodnom kraju. Šta sve na ovoj zemlji nije dosada izumrlo, biljne, životinjske vrste, i tako dalje, zašto bi onda samo čovek živeo večno. Ne vidim nikakog razloga za to, mogu sebi sasvim jasno da predstavim da će još jedna živa vrsta završiti svoj vek, svoje trajanje, da su to ovog puta ljudi. Ja se, naravno, borim protiv ovakvog fatalizma koji je surov i užasan. Jer, postoji iškustvo, istorijsko iškustvo, razum, i zahvaljujući njima možemo nešto da promenimo. No, ponekad mi se čini da se tu više ništa ne može promeniti, da tu zaista radi neki istorijski časovnik čije se kucanje približava kraju. Možda ćemo to još doživeti, možda nećemo, nekad sam fatalist, nekad se nadam. Na to pitanje nemam odgovora. Kad ti to pitanje postavlja kolega pisac, onda je i samom jasno o čemu se radi. Šta bi ti uradio kad bi ti neko rekao da je sutra svemu kraj? Rekao bi, dobro, onda cu danas da napišem svoju poslednju pesmu.

Jedan od načina da se uspostavi izgubljena ravnoteža otvorene jedinke s okolinom, III: Jedan od načina da se ona od nje odbrani jeste i ironija kao književni postupak. Šta za vas predstavlja ironija?

To je gotovo filološko pitanje. Ironija je za mene vrsta refleksije o svemu onome što svakodnevno govorim, što svakodnevno koristim, što svakodnevno radim. Mogu, s jedne strane, da se sa svojim jezikom potpuno identifikujem. S druge strane, znam da je on samo zamena za stvarnost koja se ne može pretočiti u reči. Ironija je most ili, isto tako, proizvod ove neusaglašenosti.

Javili ste se u književnosti šezdesetih godina kada je, po mnogima, vladala kriza poetskog stvaralaštva, kada je spolašna stvarnost u vodu kompjuterizovane otuđenosti (konkretna poezija) III sveobuhvatne društvene angažovanosti (politička poezija) pretila da se pretvori i u unutrašnju stvarnost pesnika, što bi za umetnost bilo pogubno. J. Mecler vas u svojoj istoriji nemačke književnosti smatra, zajedno sa Aleksandrom Klugeom, autorom koji ruši tradicionalnu predstavu o književnim rodovima, otvara nove mogućnosti i pomera granice realističkog pripovedanja. Da li je ova opservacija tačna, I na šta se zapravo odnos?

Pitanje kao da se odnosi na prošlo vreme, šezdesete godine su već davno za nama, ali problemi su još uvek tu. Nalazimo se danas usred pokreta koji je nastao negde u devetnaestom veku, kada su pojedine književne kategorije i konvencije dovedene u pitanje. U likovnoj umetnosti je to počelo s impresionizmom, a u poeziji je počelo s Remboom, Malarcom, zatim Hofmanstalom i tako dalje: svim tim nama dobro poznatim pojmovima i imenima. Svaki deset godina to bi se pitanje postavljalo iz početka. Naša generacija se javila sredinom šezdesetih godina – bila je to neka vrsta postmoderne, stara pitanja su postavljena na nov, avangardan način, s načinom da se predoči sve ono što je već ranije rečeno i pokušano. Mislim da će tako biti i u budućem, opet će se govoriti o krizi književnosti i svaki put će jedna nova generacija tu krizu doživljavati kao sopstvenu. No, objektivno, istorijski posmatrano, postoji jedna jedina, sveopšta kriza – ili krize uopšte nema. Ne znam. To pitanje, kako će se književnost dalje razvijati, za mene više ne postoji, pitanje o tome šta se može uraditi, šta se ne može uraditi, može li se

napisati roman, da li je romanu odzvonilo. I pitanja i odgovori na njih imaju nečeg dogmatskog. Danas, s veće distance i s bogatijim iskustvom mogu reći da ova pitanja, koliko god da su bila neophodna, nisu bila i stoprocentno odlučujuća da bi se celokupna književnost promenila. Ni Aleksandar Kluge, ni Helmut Haisenbitel, ni Hans Magnus Encensberger, ko god da je to pitanje postavio, bilo dogmatski ili ironično pošao je najpre od svog ličnog problema, i važno je u svemu tome da to pitanje postane za nekoga problematično, što je neka vrsta preduslova da bi se uopšte napredovalo. No, za dalji opstanak u literaturi ili za istoriju to uopšte nije bitno. O tome mogu da donesu sud i kasnije generacije. To spada u domen istorije književnosti koja se uvek iznova piše i dopušta različite mogućnosti tumačenja i valorizovanja.

Pesnik Paul Celan se ubio jer je izgubio bitku s jezikom. Njegove »jezičke rešetke« postaju u vašim »Vratima ka moru« zid. Zid kao prepreka i preduslov kretanja napred. Ko će prvi popustiti: pesnik III jezik?

Najpre da kažem da uopšte nisam siguran da se Paul Celan ubio zato što je, kako vi kažete, izgubio bitku sa jezikom. To je jedna teza, ili hipoteza. Zašto se ubio, to ne znam. Što se tiče zida kao metafore, tu ste u pravu. Književnost u svakom slučaju živi od jezika, od njegovog poznavanja. Pisc polazi od toga da poznaje i da ima svoj jezik, ali može doći u situaciju da otkrije kako je taj jezik izgubio. Mora, znači, da pronalazi, da ponovo otkriva svoj sopstveni jezik. Taj jezik mora da se prilagođava realnosti njegovog života i dela, i da se prema njoj meri. Tako se odlučuje da li je tom jeziku još nešto potrebno, da li se može koristiti ili je on mrtav. Nešto najgore što se može dogoditi piscu, jeste kad primeti da je jezik nešto što je mrtvo. A još gore je kada uprkos tome nastavlja da piše. To je smrt autora: kad radi sa mrtvim materijalom. Neki to znaju, postaju tada cinični, neki ne znaju, ti su glupi.

U vašoj prethodnoj knjizi pripovedanje do Ostendea govorite o putovanju ka moru. Knjiga se završava onog trenutka kad napokon dospevate u lučki grad Ostende, dakle na obalu mora. Vašu poslednju knjigu Vrata ka moru shvatamo kao nastavak tog puta, pravolinijskog i spiralnog Istovremeno. Kako knjiga odmiče, more je sve bliže, prizivate ga – III ono vas priziva – I na kraju njegovih talasi zapljuškuju prozore, ono vas preplavljaju. Pretpostavljajući da ste prošli kroz vrata prema moru pitamo vas: šta ste u njemu našli?

U moru ili na obali mora?

U moru, u dublini.

A ne, put uopšte ne ulazi u more. To će se dogoditi u sledećoj knjizi. Moj put se završava na obali mora. Pred morem zastajem. U samo more – naniže, unutra, u dubinu: tu se još nisam usudio. To još ne znam. Stajati pred morem – to je ona stara nada, Kristifor Kolumbo. To je mogućnost otkrivanja, putovanja, avanture – ali možda i prokletstvo konačne rezignacije. Stojim tu, more se valja prema meni, i ja tu ništa nisam u stanju da uradim, ne pomeram se s mesta. More označava, naravno, često nešto drugo, ono neshvatljivo, neljudsko. Možda je to konfrontacija sa neljudskošću, koja je, s druge strane, i sama deo prirode, deo ljudi samih, neljudskost koju ljudi sami stvaraju. III: to je element poput vatre ili vazduha. Ali za razliku od vatre koj se plašimo, more je lepo.

Jedno pitanje iz druge ravnii: Srećan ste dobitnik mnoštva književnih nagrada za svoje delo. Pretpostavljamo da to za vas nije bilo nevažno budući da ste jedno vreme živelii isključivo od pisanja, a vaša specijalnost nisu bestseleri. Šta za vas predstavljaju i znače takva društvena priznanja?

Da, u pravu ste, nagrade su nekada zaista bile važne da bih nastavio da egzistiram budući da su takve nagrade vezane za novac, zahvaljujući kojem sam neko vreme mogao sasvim bezbrižno da živim i pišem. A to je ono što mnogima sigurno nije dostupno. S druge strane, moram priznati da su one značile i zadovoljenje onoga što se naziva sujetom, odnosno željom za potvrđivanjem. Sve to sigurno igra neku, i ne tako beznačajnu, ulogu, ali reč je zapravo samo o stanjima koja su trenutna i velika bi greška bila ne imati u vidu i ono što se događa ili šta se lako može dogoditi posle dobijanja nagrade. U tom je vremenu problem. Prvo si srećan i zadovolian, a onda dolazi pad. Jer, velika je zabluda ako misliš da ćeš posle toga pisati bolje ili brže. Naprotiv. Neko vreme živiš kao pod nekom senkom, pod nekim neobjašnjivim opterećenjem kojeg i nisi svestan. To je vreme kad počinje tišina, kad se ništa ne događa. Misliš da će tek tako proći, ali se varać. Osećaš se veoma grubo odbačenim, što zvuči na prvi pogled paradoksalno. Pitaš se da li imaš išta više da kažeš, i kome. Da li si tu nagrade uopšte zasluzio. Da nije u pitanju bio nesporazum, neka greška. Koliko god da je nagrada lepa i primaljiva, ima ona i onu svoju drugu, mračniju stranu. U tom smislu nagradu moraš shvatiti i kao izazov, ne da bi javnosti pokazao koliko si dobar, već da bi se s uspehom suočio sa samim sobom i ubedio sebe da nastaviš tamu gde si stao. Jer, kad javnost nekog otkrije, onda ga ona udaljava i od samog sebe. Daje mu ulogu koju ovaj mora da igra. On mora nešto da predstavlja, a to nije u piščevoj pravoj prirodi i može samo da mu šteti. Zato, da bi nastavio da piše, potrebljeno je da se što pre oslobodi te njemu nametnute javne uloge, i da pronade samog sebe.

Razgovor vodio Zlatko Krašni

polja 487